

ALEKSANDAR DIVAJN O CRNOJ GORI (1920)

Alexander Devine (1865-1930) was a British journalist, writer, publicist, humanist and the greatest defender of survival of the independent Montenegrin state in the Anglo-Saxon world during and after the First World War. Devine was an informal minister of the Kingdom of Montenegro in London after 1920. He promoted the idea of preservation of the Montenegrin independence, published numerous articles in the British press and periodicals and several books dealing with the Montenegrin national and state issue. In his paper "The legal status of Montenegro" published on 23 November 1920 he wrote about the history of the Montenegrin issue. We are publishing this work translated in Montenegrin.

Aleksandar Divajn (Alex. Devine)¹, rođen je u Mančesteru

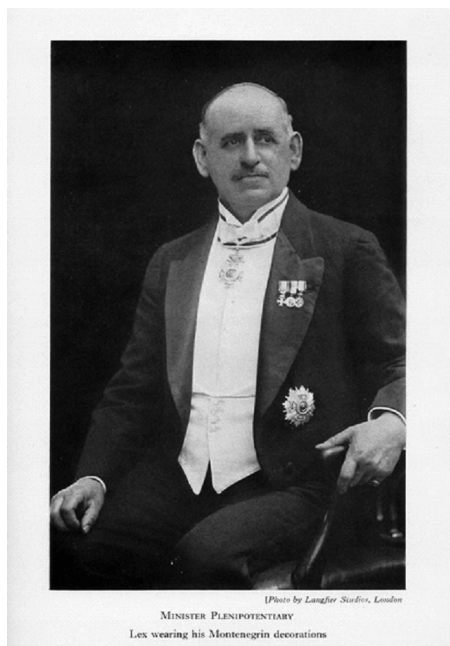
¹ Prvu biografiju na našem jeziku Aleksandra Divajna objavio je *Crnogorski glasnik (Montenegrin herald)*, Detroit, Mičigen, SAD, godina IX, broj 66, subota, 1. novembra 1924. u udarnom članku na naslovnici pod naslovom „Prijatelji Crne Gore“ sa njegovom fotografijom.

O Aleksandru Divajnu vidi više: Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925*, knj. I-II, Podgorica, 2004. Vidi njegovu biografiju: Dr Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918-1925*, knj. I, Podgorica, 2004. str. 65-66. Istovjetna Divajnova biografija objavljena je u: *Istorijski leksikon Crne Gore*, (urednici prof. dr Šerbo Rastoder i prof. dr Živko M. Andrijašević), knjiga 3, Vijesti, Podgorica, 2006, str. 561-562. O Aleksu Divajnu vidjeti i: Džon D. Trodvej, „Crnogorski Aleksandar Divajn“, *Alexandia*, oktobar-novembar 1998;

(Velika Britanija) 19. decembra 1865. godine, kao drugi sin **Henrija Divajna i Karaklie Kouvelas** sa ostrva Kiosa u Grčkoj. Završio je fakultet u Velikoj Britaniji. Potom je radio kao novinar i profesor, a bio je osnivač, vlasnik i direktor Klejsmor škole (1896) u Vinčesteru kod Londona. Osnivač je Pokreta mo-maćkoga kluba 1886. godine i prvi počasni misionar za dječake-prestupnike pri Policijskom sudu prilikom donošenja Odredbe za prve prestupnike 1887. godine; zatim je bio osnivač univerzitetskih kampova za dječake iz državnih škola, a pripadao je maloj grupi školskih upravitelja koji su se trideset godina zalagali za reformu državnih škola. Bio je jedan od počasnih arbitratora čuvenoga dobrotvornoga društva *Hearts of Oak Benefit Society* od 1898, te specijalni korespondent *Daily Chronicle* na Olimpijskim igrama u Atini 1906. godine i urednik zvanične knjige Olimpijskih igara 1908. godine². Često je putovao po Evropi i Sjevernoj Africi i pokazao se kao stručnjak za stari Pariz.

dr Bojka Đukanović, „Nikola I Petrović Njegoš i Aleksandar Divajn“, u zborniku radova CANU *Kralj Nikola – ličnost, djelo i vrijeme II*, Podgorica, 1998, str. 149-161; dr Dragoljub R. Živojinović, „Aleksandar Devin, branilac nezavisne Crne Gore u anglosaksonskom svijetu, 1916-1920“, *Glasnik Cetinjskih muzeja*, knjiga III, Cetinje, 1970, str. 113-170, ; Dr Dragoljub R. Živojinović, *Crna Gora u borbi za opstanak 1914-1922*, Beograd, 1996; mr Slavica Ratković-Kostić, „Aleksandar Devin i politička propaganda izbjegličke vlade kralja Nikole od 1916. do 1922. godine“, časopis *Vojnoistorijski glasnik*, Beograd, 1990, br. 1, str. 191-210 i br. 2, str. 193-218. O Divajnu vidi i: Dr John D. Tredway „Anglo-American diplomacy and the Montenegrin question, 1914-1921“, *East European Program*, European Institute, The Wilson Center, 1991. O Divajnu vidi i: *Crna Gora i Francuska diplomatija u izbjeglištvu - dokumenti iz diplomatskog arhiva kralja Nikole i crnogorskih vlada u egzilu 1919-1920* (priredio dr Radoslav Raspopović), knjiga 1, Podgorica, 2014.

² Dr Bojka Đukanović, „Nikola I Petrović Njegoš i Aleksandar Divajn“, u zborniku radova CANU *Kralj Nikola – ličnost, djelo i vrijeme II*, Podgorica, 1998, str. 149-150.



Aleksandar Divajn

Nesporno, Aleksandar Divajn bio je najveći borac za očuvanje državne suverenosti i nezavisnosti Crne Gore u anglo-saksonskom svijetu od 1916. godine, sve do smrti 1930. godine.

Aleksandar Divajn je iz Vinčestera 9. juna 1920. godine poslao opširan izvještaj o stanju u Crnoj Gori lordu Kerzonu, državnom sekretaru za spoljne poslove Velike Britanije, u kojemu, pored ostalog navodi, da je srpska vlada sa svojim trupama vojnički okupirala Crnu Goru, te konstatuje da od strane Velikih sila nije priznata nasilna okupacija Crne Gore od strane Srbije. Divajn u tome izvještaju opisuje očajno ekonomsko-socijalno stanje u kojemu se nalaze Crna Gora i Crnogorci. Taj svoj izvještaj Divajn završava riječima: „Nikad se ne smije zaboraviti, da je Crna Gora jedina od savezničkih zemalja ovako izuzetno tretirana i da joj za vrijeme cijelog rata nije bilo dozvoljeno da prima ikakve pomoći, a otkako je okupirana od Srbije, sva je pomoć bila

obustavljena svima onim Crnogorcima, koji se nijesu složili sa nasilnom okupacijom od strane Srbije“.³

Divajn je često pisao da je 1918. godine nelegalno i nelegitimno s crnogorskog prijestola svrgnut kralj Nikola i da je Crna Gora prisajedinjena Srbiji u uslovima njene vojne okupacije. Divajn je u svom radu „*The legal status of Montenegro*“ („Pravni status Crne Gore“) od 23. novembra 1920. godine pisao o istorijatu crnogorskog pitanja, tvrdeći da je Crna Gora bila vjekovima slobodna i nezavisna država; govorio je o njenoj časnoj i lojalnoj ulozi na strani sila saveznica iz bloka Velike Antante u Prvom svjetskom ratu; podsjećao je na svečana obećanja saveznika, britanskih i francuskih državnika, u pogledu restauracije Crne Gore i povratka kralja Nikole u zemlju; pozivao se na svečana obećanja u Vilsonovih 14 tačaka od 8/21. januara 1918. godine, u kojoj je u članu 11 bilo predviđeno obnavljanje Crne Gore i slično. Navodio je da je krajem 1918. godine Srbija vojnom silom okupirala Crnu Goru i proglasila njenu nasilnu aneksiju Srbiji, suprotno Ustavu Crne Gore. Podsjećao je da je tzv. podgorička skupština 1918. godine bila bez ikakvog legaliteta i legitimiteta, ističući da je međunarodno-pravni status Crne Gore takav da je ona i dalje suverena i nezavisna zemlja sa svojim legalnim predstavnicima u egzilu. Zahtijevao je da se srpske trupe povuku iz Crne Gore i da se poštuje pravo na samoopredjeljenje crnogorskog naroda itd.⁴

Taj tekst Aleksandra Divajna, u originalu na engleskom jeziku, u prijevodu na crnogorski, u cjelosti glasi:

³ Divajново pismo lordu Kerzonu od 9. juna 1920. godine sa prilogom-raportom britanske misije za pomoć Crnoj Gori u cjelosti je objavljeno u: *Nekoliko stranica iz krvavog albuma Karađorđevića - Dokumenta o zločinima Srbijanaca u Crnoj Gori*, Rim, 1921, str. 44-49.

⁴ Vidi o tome: *The legal status of Montenegro* by Alex. Devine, 23. nov. 1920: Publ. *MONTENEGRO, Political and Ethnic Boundaries 1840-1920*, Volume 2: 1880-1920, Edited by Beitullah Destani, Archive editions, 2001, Document 43, p. 879-886.

PRAVNI STATUS CRNE GORE

Crna Gora, koja se među prvima upisala u spisak Velikog rata iz 1914. god., jedina je od svih Savezničkih naroda u oružanom sukobu protiv Njemačke ostala neriješena država 1920. god., a njena sudbina u neizvjesnosti šest godina.

Sada se, međutim, čini vjerovatnim da će njeno pitanje biti izneseno na rješavanje i može biti interesatno podsjetiti se zaboravljene prošlosti i raznovrsnih međunarodnih obećanja i garancija datih ovoj nesrećnoj zemlji, koja su sve do sada u svakom smislu ostala samo „mrtvo slovo na papiru“.

Prije nego što počnem sa citiranjem ovih autentičnih izjava, moram dati jednu napomenu u vezi sa akcijom Velike Britanije, pravednosti radi.

Britansko interesovanje za balkanske narode sastoji se samo u onome što bi se moglo nazvati „akademske“ po karakteru. Velika Britanija, za razliku od ostalih nacija, ne žudi za balkanskim zemljama. Za razliku od drugih, ova zemlja ne spaja politiku sa lovom na koncesije/ ustupke, pa stoga cjelokupno interesovanje i situacija Velike Britanije jednostavno ima vid apstraktne pravde prema svim balkanskim narodima, što predstavlja stav, zahvaljujući povlačenju Amerike, koji stavlja Veliku Britaniju u usamljenu i jedinstvenu poziciju među evropskim silama.

Mi u ovoj zemlji ne bi trebalo da tražimo sopstvenu korist, niti želju da se miješamo u međunarodne poslove bilo koje balkanske države, a nipošto ne bi trebalo da želimo da uništimo galantnu malu zemlju kao što je Crna Gora sa njenih 500 godina slavne borbe za slobodu, jedinstvenu među svim balkanskim narodima, ali svakako naša velika bezinteresnost nam ovdje daje moralni status superiorne u odnosu na bilo koju drugu od Velikih sila, i snagu, koju iskreno rečeno nijesmo koristili do sada, za pravdu i pravo. Vratimo se na trenutak na

Obećanja i garancije

Gospodin Asquith⁵, u svojstvu premijera, 20. januara 1916. god. izjavio je: „Belgija, Srbija i Crna Gora moraju biti obnovljene i rekonstruisane. Engleska će konstantno nastavljati rat do obnavljanja / ponovnog uspostavljanja Crne Gore i Srbije kao nezavisnih kraljevina.“

Gospodin Lloyd George⁶, 7. septembra 1917. god., izjavio je: „da će dan obnavljanja Belgije, Srbije i Crne Gore biti dan oslobođenja / izbavljenja za svijet“, a česti govori kako u Parlamentu tako i vani, potvrdili su isti osjećaj.

Član br. 11 iz „14 klauzula“ predsjednika Wilsona, od 21. januara 1918. god., koje su Saveznici usvojili kao osnovu za Mir, daje mogućnost za obnavljanje Crne Gore na istoj osnovi kao za Srbiju i Rumuniju.

U telegramu upućenom Kralju Crne Gore, 4. jula 1918. god., gospodin Wilson je izjavio: „Vjerujem da Vaše veličanstvo i plemeniti i herojski narod Crne Gore nećete biti malodušni nego da ćete imati povjerenja u odlučnost Sjedinjenih Država da se postara da u konačnoj pobjedi, koja će doći, integritet i prava Crne Gore budu osigurani i priznati.“

Dana 22. januara 1919. god., na zahtjev Mirovne konferencije, tačnije na zahtjev gospodina Wilsona, Kralj i Vlada poslali su sljedeću poruku crnogorskom narodu: „Preklinjem vas da ostanete mirni u vašoj zemlji i da ne dižete oružje protiv trupa koje nastoje da se domognu Vlade naše zemlje. Primio sam najvrijednija uvjerenja od glavnih predstavnika Savezničkih naroda da će se uskoro pružiti dobra prilika za crnogorski narod da proglasi sebe slobod-

⁵ Herbert Henri Askvit (12. IX 1852-15. II 1928), grof, liberalni premijer Velile Britanije (5. IV 1908-5. XII 1916).

⁶ Dejvid Lojd Džordž (17. I. 1863-26. III 1945), britanski političar, lider liberala u britanskom parlamentu i predsjednik britanske vlade (7. XII 1916-22. X 1922). Igrao važnu ulogu na Konferenciji mira u Parizu (1919-1920).

dnim u vezi sa političkom formom njihove buduće Vlade; a što se mene tiče, recite im da ću se rado povinovati njihovoj odluci.“

Gospodin Henry Lodge⁷ (predsjednik Komisije kojoj su povjereni vanjski poslovi u Senatu Sjedinjenih Američkih Država, lider Republikanske partije) u svom govoru o uslovima mira prilikom otvaranja Mirovne konferencije, kada je tražio materijalne garancije za mir, izjavio je sljedeće:

„Nema potrebe za mene da naznačim ovaj materijal zagarantovanim, s obzirom da sam u mnogim prilikama iznio svoja gledišta o tome Senatu i ja mislim da postoji generalni sporazum o tome, ne samo u Senatu nego takođe i u američkom narodu. Pomenute garancije sadrže obnavljanje Belgije, vraćanje oblasti Alsas-Loren Francuskoj, Italia Irredenta Italiji, formiranje jugoslovenske države, i nezavisne države Čeho-Slovaka, sigurnost Grčke, uspostavljanje Albanije i Crne Gore i obnavljanje Rumunije.“

Francuzi

Francuska Vlada, uz jednoglasno odobrenje francuskog Parlamenta i Senata, 5. juna 1917. god., obezbijedila je u mirovnim uslovima i ratnim predmetima, kao prvu klauzulu: „Obnavljanje Belgije, Srbije i Crne Gore, sa obeštećenjima na koja imaju pravo“, a Poincare⁸ i Pichon⁹ 1918. god., kao i Vrhovni savjet Mirovne konferencije, 22. januara 1919. god., potvrdili su formalne garancije u pogledu suvereniteta Crne Gore i njene integralne obnove.

⁷ Henri Kabot Lodge (Henry Cabot Lodge, 12. V 1850-9. XI 1924), diplomirao istoriju na Harvardu, bio je američki republikanski senator.

⁸ Rejmon Poenkare (20. VIII 1860-15. X 1934), pravnik, advokat, francuski, ministar (1893-1903), predsjednik francuske vlade i ministar spoljnih poslova (1912-1913), predsjednik republike Francuske od 1913. do 1920, član Francuske akademije nauka. Ponovo je bio premijer 1922-1924. i 1926-1929.

⁹ Stefan-Žan-Mari Pišon (1857-1933), francuski političar, diplomata, ambasador u nekoliko zemalja, ministar spoljnih poslova Francuske (1917-1920).

U novembru 1918. god., u odgovoru na upozorenja Crne Gore da se Srbija sprema da silom okupira njenu teritoriju, praveći na taj način pokušaj ka nasilnoj aneksiji Crne Gore, Francuska je, u ime Saveznika, dala specijalno obećanje da Srbiji neće biti dozvoljeno da okupira Crnu Goru. M. Pichon je, između ostalog, izjavio: „Francuska Vlada ne želi ni na koji način da se miješa u unutrašnje poslove jedne savezničke države. Stoga je jasno da kada francuske vojne vlasti uđu u Crnu Goru, one ne mogu usvojiti nikakav drugi stav osim da priznaju pravnu vlast koja je vlast kralja Nikole.“

Nepoštovanje takve garancije i okupacija Crne Gore od strane Srbije bili su uzrok krvavih borbi koje su se vodile od decembra 1918. godine u Crnoj Gori između srpskih trupa i crnogorskog naroda.

Toliko ukratko o savezničkim garancijama, od kojih je citiran samo mali broj od mnogobrojnih koje su date, ali koje su sve jednako jasne. Mora da postoji neki razlog za neispunjavanje ovih jasnih obećanja, pa se nameće pitanje kako se može obrazložiti ovakva situacija. To se može objasniti vrlo kratko i vrlo jednostavno, a kako se približava vrijeme kada se rješavanje pitanja Crne Gore ne može više odlagati, sigurno će se pojaviti nove optužbe protiv Crne Gore i njenog Kralja. Dobro je da se to pitanje iznese na svjetlo dana.

Protivljenje Crnoj Gori

Sva protivljenja Crnoj Gori potiču od Srbije koja, kao što je dobro poznato, drži svoju sestrinsku zemlju pod oružanom silom i pokretač je svih sugestija za odlaganje. Argument koji iznosi srpska Vlada jeste da Crnogorci žarko žele da se sjedine sa Srbijom, da crnogorskog kralja Nikolu njegov narod ne voli i ne želi za kralja, da je Kralj bio nelojalan Saveznicima i štaviše da je zasijedanjem crnogorske Narodne skupštine svrgnut i da je stoga on bivši kralj i da više ne vlada.

Iskreno rečeno, malo je teško, nakon što smo svjedoci intriga protiv ove nesrećne male zemlje koje traju već šest godina, da odustanemo od izraza ozlojeđenog protesta i ređanja činjenica i argumenata u opovrgavanju ovih optužbi, ali sa striktno pravne tačke gledišta, jedino što je važno jeste takozvana Narodna skupština. Ovaj skup sazvan je u novembru 1918. godine i održan je u Podgorici i proglasio je svrgavanje kralja Nikole i ujedinjenje Crne Gore sa Srbijom. Kada se saznalo da je na sastanak pozvala srpska okupaciona vojska, onda nije potrebno ništa više reći, osim možda pomenuti da je Mirovni kongres odbio da prizna legitimitet postupka i sa dva svoja akta poništio je odluku u vezi sa ujedinjenjem Crne Gore sa Srbijom. Prvo, kada je u januaru 1919. godine Vrhovni savjet odbio zahtjev Srbije, na osnovu odluke takozvane Narodne skupštini, da predstavlja Crnu Goru, kao dio Srbije, na Mirovnoj konferenciji, Vrhovni savjet na taj način priznajući u principu pravo Crne Gore da ima delegata, potvrđuje da još smatra Crnu Goru nezavisnom i suverenom državom.

I drugo, kada u dopuni uz Memorandum Saveznika od 9. decembra 1919. godine, koji je potpisan od strane prvih delegata Velike Britanije, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država, u članu 5 stoji:

„Pravo da kontroliše razvoj kompleksa rijeke Bojane će biti utvrđeno u Vijeću Lige naroda sa ovlašćenjem da povjeri radove Italiji ili srpsko-hrvatsko-slovenačkoj državi, pod odgovarajućim ograničenjima. Pretpostavlja se, u ovu svrhu, da će Crna Gora biti sastavni dio srpsko-hrvatsko-slovenačke države.“

Gornji odlomak jasno navodi da Mirovna konferencija ne smatra Crnu Goru kao dio Srbije (odnosno Jugoslavije), nego samo pretpostavlja da će ona to postati, naravno ako crnogorski narod to bude želio.

Pored toga, u junu 1919. godine, gospodin Ronald McNeill, član Parlamenta, postavio je pitanje u Donjem domu „da li je

Vlada Velike Britanije pokazala nepoštovanje prava Crne Gore priznanjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca?“ Britanska Vlada je odgovorila:

„Pitanje Crne Gore je sada pred Mirovnom konferencijom i shodno tome prava Crne Gore nisu ukinuta priznanjem jugoslovenske države.“

Stoga je očigledno da je svako pozivanje na „Bivšeg Kralja Crne Gore“ pogrešno i nepravedno, kao i da se formalno svrgavanje u srpskoj organizaciji u Podgorici u potpunosti može uzeti kao lažno, što je zaista nanijelo više štete Srbiji, razotkrivanjem njenih metoda i ambicija, nego Crnoj Gori.

Ali sada da na momenat razmotrimo striktno

Pravnu poziciju Crne Gore

Nema ničeg zamršenog niti komplikovanog s tim u vezi; može biti rečeno sasvim razumljivo i jasno, tako da ni „putnik“ ni „čovjek sa ulice“ ne budu u zabludi u vezi sa tim.

Pravna pozicija, u nekoliko jednostavnih riječi je sljedeća: Crna Gora je nezavisna suverena država i ima pravo na punu obnovu na osnovu njenih nedvosmislenih i neporecivih zakonskih prava. Ona je takođe uredno priznata saveznička država i u rat je ušla kao takva. Ona takođe ima pravo na sva svoja prava na osnovu mirovnih uslova i drugih svečanih obaveza na strani Velikih sila. Kralj Nikola je na čelu crnogorske države. Njegova ovlaštenja su definisana Ustavom, čiji osnov se ne razlikuje ni na koji način od osnova drugih ustavnih monarhija. On je napustio Crnu Goru u vrijeme invazije, kao što su i vladari Belgije i Srbije napustili svoje zemlje kada su bile napadnute od strane neprijatelja. Shodno tome, on ima pravo da se vrati u svoju zemlju, kao što su to uradili drugi vladari koji su, poput njega, bili u egzilu.

Velike sile, u čije je ime nastupala Francuska, napravile su grešku time što su spriječile odlazak Kralja, kao i hiljada

Crnogoraca u egzilu, iz Francuske. Postupajući na taj način, Velike sile su pružile Srbiji priliku da okupira Crnu Goru. Crnogorski narod ima pravo koje imaju i drugi narodi (Belgija, Srbija i dr) da odluče o sudbini svoje zemlje i svoje monarhije. Kralj Nikola, sa svoje strane, pristao je bezrezervno na slobodno izražavanje volje crnogorskog naroda. Njegova izjava dostavljena je Mirovnoj konferenciji još odavno.

Pravni status Crne Gore je stoga jasan i Kralj je čak otišao i korak dalje, iznijevši predlog da bi on pozdravio savezničku Komisiju koja bi kontrolisala crnogorske izbore, a takav predlog koji podrazumijeva slobodno samo-opredjeljenje naroda čini da svaka poteškoća u potpunosti nestaje. Niko nema pravo da unaprijed određuje odluku crnogorskog naroda, niti Strane sile imaju pravo da utiču na izražavanje volje crnogorskog naroda, pošto bi to bilo u suprotnosti sa univerzalnim pravom koje imaju svi narodi, a to je da sami uredi svoju sopstvenu budućnost. To bi predstavljalo gnusni napad na suverenitet jedne savezničke nezavisne države. Dužnost prema zvaničnoj Crnoj Gori, prema Kralju i prema Mirovnoj konferenciji, jeste obnoviti zemlju i omogućiti narodu da sami budu gospodari u svojoj zemlji i da donesu svoju sopstvenu odluku. Glas naroda MORA biti vrhovna obavezujuća odluka.

Nema jasnije i preciznije izjave koja se tiče zakonskih prava Crne Gore od one koja je data u Rezoluciji prezentiranoj gospodinu Lloyd George-u na posljednjoj sjednici od srane predstavnika delegacije koja se sastojala od članova Doma lordova i Donjeg doma, a koja glasi kako slijedi:

„da, s obzirom na izuzetno hrabre usluge koje je pružila Crna Gora – najmanja od naših Saveznika – i na teške gubitke koje je pretrpjela, njen narod ima puno pravo da odredi buduću formu Vlade; da je, stoga, neophodno da Parlament bude izabran na osnovu crnogorskog ustava, da se o ovom pitanju odluči putem slobodnog glasanja koje bi se osiguralo

povlačenjem svih srpskih trupa i zvaničnika koji sada okupiraju ovu zemlju; i da se samo na takav način konačne garancije koje su dale Velike sile mogu ispuniti i principi za koje su se Saveznici borili odbraniti u slučaju suverene države Crne Gore.“

Shodno tome, ovo pitanje pretvara se u odluku koja se tiče

Formule o samoopredjeljenju

I to predstavlja osnovni problem cjelokupne situacije i vidjećemo da li će se, nakon šestogodišnjeg odlaganja, stići do odluke na osnovu proste pravde ili će se nepravde iz prošlosti ovjekovječiti.

Postoje samo dva metoda po kojima se crnogorskom narodu može omogućiti da izrazi svoje želje. Prvi je putem izbora za crnogorski Parlament, prema Ustavu zemlje (opšte pravo glasa) i u svjetlu svih okolnosti konkretnog slučaja, to bi se moglo uraditi sasvim lako i jednostavno, pod nadzorom savezničke Komisije. Ako Velike sile, iz nekog razloga, ne namjeravaju da poštuju najelementarniji princip međunarodnog prava, i njihove najsvečanije obaveze za obnovu Crne Gore, i da poštuju njen suverenitet, onda ostaje samo jedan metod, a to je da se Crnoj Gori, savezničkoj i suverenoj zemlji, odobri plebiscit, a to je metod koji je primijenjen na neprijateljske provincije Schoswig i Silesia; treći metod za ispitivanja volje naroda ne postoji.

Stoga je sasvim jasno da prvi korak koji treba preduzeti mora biti

Evakuacija iz Crne Gore

od strane Srbije, odnosno povlačenje svih srpskih civilnih i vojnih vlasti, kao u slučaju Radgisbourg-a i drugih mjesta. To je

predložila britanska Vlada, a odluka je donesena prije Ambasadorske konferencije u Parizu, 12. marta 1920. god. (Rumunija je na isti način prisiljena da se povuče iz Mađarske). Bezbjedan povratak trebalo je da bude garantovan Crnogorcima koji su našli utočište u Italiji i Albaniji, kao i svima koji su bili zatvoreni, internirani, ili su bili prisilno uzeti u vojsku od strane Srbijanaca. Jedna međunarodna komisija trebalo je da obavi pripreme (kao u slučaju Schloswig i Silesia) i da zemlju okupiraju trupe Velikih sila.

Samo na takav način, na osnovu Ustava, mogu se održati izbori. Na koji drugi način se može utvrditi volja crnogorskog naroda? Pravo, bilo da se radi o ustavnom ili međunarodnom, ne poznaje nijedno drugo rješenje i sve drugo predstavljalo bi grubo kršenje pravde.

Isti argument pruža odgovor onima koji tvrde da Crnogorci žele da budu pripojeni / anektirani Srbiji. O ovome se ne može suditi samo ovlaš. Ostaje na narodu da se izjasni u tom smislu. Međutim, kako oni mogu obznaniti svoju volju, ako im zemlja čak nije ni vraćena? Kako se mogu slobodno izjasniti i bez straha od represalija /odmazde, dok je Crna Gora okupirana od strane vojske zainteresovane zemlje poput Srbije? Stoga, evakuacija Srbije iz Crne Gore predstavlja „conditio sine qua non“ za pravedno i jedino rješenje crnogorskog pitanja. Sve ovo činilo bi se sasvim jednostavnim i jasnim, ali tu postoji izvjesna

Sjenka na pomolu rješenja

Koja se sastoji od sljedećeg: Lord Curzon, u jednoj od svojih posljednjih izjava na tu temu, upotrebio je sljedeće riječi, i rekao: „Mislim da Crnoj Gori treba barem pružiti priliku, koja će joj sada biti prezentirana zajedno sa Jugoslovenima kako bi dobila svoj dio, ako ona to želi, u stvaranju velike jugoslovenske države.“

Šta lord tačno misli reći ovim izjavom, da li treba da je shvatimo tako da on već smatra Crnu Goru kao nezavisni dio

Jugoslavije? Da li Njegovo Lordstvo priznaje Crnu Goru kao suverenu i nezavisnu državu i da ona sama može učestvovati na ustavotvornoj Skupštini Jugoslavije kada, slobodno izraženom voljom njenog naroda, postane dio jugoslovenske države? Ako to nije tako, i ako lord Curzon ostaje pri tome da Crnu Goru treba smatrati dijelom Srbije i da je stoga, kao takva, obavezna da učestvuje na ustavotvornoj Skupštini jugoslovenske države, onda sve što se može reći jeste da se rješavanje Crne Gore mora odlučiti putem metoda koji je bez presedana u istoriji.

S druge strane, plemeniti grof, tokom svog govora, nije naveo ni jednu jedinu činjenicu da ukaže na koji način bi predstavnici Crne Gore mogli učestvovati na ustavotvornoj Skupštini Jugoslavije, koja je sasvim druga suverena i nezavisna država, ili na koji način bi Velike sile mogle utvrditi da treba crnogorski narod prebaciti iz predmeta (koji se tiču) kralja Nikole u predmete srpskog kralja Petra?

Pomalo je teško pratiti lorda Curzon-a; u istom govoru, on je rekao: „Ja ne izražavam bilo kakvo mišljenje o tome šta bi mogao biti stav naroda Crne Gore prema njihovom Kralju, zato što ja to ne znam“, kada plemeniti grof ne zna da li narod Crne Gore želi da mu se vrati njegov Kralj ili ne, očigledno je da on ne može znati ni da li crnogorski narod za svog vladara želi kralja Petra od Srbije.

Takav jedan projekat, kao što je uključ enje Crne Gore u jugoslovensku ustavotvornu skupštinu, predstavlja jedno nemoguće rješenje o kome se ne može razmišljati, jer bi po tom planu, izbore za suštinski crnogorsku ustavotvornu skupštinu trebalo da sprovedu srpske vlasti tokom njihove okupacije ove zemlje; pored toga, predstavnici crnogorskog naroda u jugoslovenskoj ustavotvornoj Skupštini, trebalo bi da budu izabrani pod uticajem i nadzorom srpskih okupacionih vlasti, te shodno tome oni ne bi bili izraz slobodne volje crnogorskog naroda, zato što makar polovina crnogorskog naroda, oni koji su internirani,

zatvoreni i regrutovani od strane Srba, kao i oni koji su pobjegli pred srpskim terorom, ne bi učestvovali na izborima. Zatim, kakve bi se garancije mogle dati da srpske vlasti u Crnoj Gori neće ponovo primijeniti iste taktike kojima su sazvali nezakonitu Narodnu skupštinu u Podgorici, u novembru 1918. godine.

Svrha ovog članka nije da opiše vladavinu terora koju je Srbija uvela u Crnoj Gori, naročito nakon javnog priznanja lorda Curzon-a u Domu lordova da izvještaj o istrazi grofa de Salis-a ne može biti objavljen zato što se plaši da bi svjedoci grofa de Salis-a, koji su mu dali te informacije, mogli pretrpjeti ozbiljne posljedice (čak i smrtne) zbog objavljivanja tih informacija!

Nakon takve izjave, jasno je da ne postoje garancije za slobodno izražavanje volje crnogorskog naroda pod nemilosrdnom/surovom srpskom okupacijom.

Konačna odluka o Crnoj Gori

U zaključku, kakvi su izgledi za slobodnu odluku crnogorskog naroda? Teško je to reći o narodu koji je toliko dugo držan bez valjanog izražavanja, i od koga su jedini izvještaji stizali od pojedinaca „lično sprovedenih“ kroz zemlju, ili koji su pro-srpski orjentisani i sljedbenici jedne ili druge strane. „Propaganda“ na Balkanu je čudan posao i Balkanci nikada nijesu bili „dom istine“; postoji nesumnjivo određen dio, svakako mali, onih koji su za republikansku formu Vlade; partija/strana za Kralja je vjerovatno jača nego prije srpske okupacije, ali koliko je jaka, nemoguće je reći; postoji nekoliko njih, i to samo onih koje Srbija plaća, koji žele da vide da se crnogorska nacija jednostavno stopi u naciju Srbije, ali svi oni koji žele da vide sklad na Balkanu, priznaće da Crna Gora, ukoliko zadrži svoju slobodu kao država, ne smije, za svoje dobro, ostati izvan prave jugoslovenske federacije, bliskog

autentičnog saveza svih jugoslovenskih država, povezanih zajedno u prijateljstvu i jedinstvu, ali koji jedni drugima priznaju jednaku slobodu i individualna prava; ovakav ishod nikada ne bi uzrokovao nepravde, terorizam ili zlo, i samo može za rezultat imati slobodno samo-opredjeljenje samih naroda“¹⁰.

Priredio: **Novak Adžić**

¹⁰ Tekst je u originalu na engleskom jeziku. „The legal status of Montenegro“ by Alex. Devine, 23. Nov. 1920: Publ. *MONENEGRO, Political and Ethnic Boundaries 1840-1920*, Volume 2: 1880-1920, Edited by Beitullah Destani, Archive editions, 2001, Document 43, p. 879-886. Po prvi put se sada objavljuje u našoj historiografiji. Prijevod sa engleskog uradila je Snežana Đuverović, prof. engleskog jezika i književnosti.